

Folyamatban levő kutatási projekt:

Nyelvi ideológiák a romaniról

Az utóbbi két évtizedben számos tanulmánykötetet (például Joseph és Taylor 1990, Schieffelin és mtsai 1998, Verschueren 1999, Kroskirty 2000, Gal és Woolard 2001) és tematikus folyóiratszámot (Pragmatics 1992/3, 1995/2) szenteltek a nyelvi ideológiák vizsgálatának. A nyelvi ideológiák reprezentációk a nyelvről: olyan vélekedések, amelyek révén a nyelvhasználók értelmezik, magyarázzák, racionalizálják a nyelv szerkezetével és használatával kapcsolatos tapasztalataikat (Woolard 1998, Kroskirty 2004). A nyelvi ideológiák révén a nyelvhasználók kapcsolatot hoznak létre nyelvi formák (például fonológiai, morfológiai, szintaktikai formák, szavak, dialektusok, nyelvek) és társadalmi-kulturális kategóriák (például nemzet, etnicitás, társadalmi osztály, nem, moralitás, esztétikum) között, azaz a nyelvi ideológiák nem csupán a nyelvről szólnak. A nyelvi ideológiák vizsgálata ezért különböző nyelvészeti irányzatok (például az antropológiai nyelvészet, a szociolingvisztika, a kritikai diskurzuselemzés), valamint az antropológia és a kultúratudomány érdeklődésére egyaránt számot tartó, interdiszciplináris terület.

A kutatómunka során áttekintem a nyelvi ideológiákat vizsgáló angol nyelvű antropológiai nyelvészeti szakirodalom főbb eredményeit és elméleteit, és azok felhasználásával elemzem a romani nyelvvel kapcsolatos beszélői és kutatói ideológiákat.

1. „Laikus” beszélői ideológiák

A kutatás egyrészt erdélyi, romani anyanyelvű, kettős kisebbségi helyzetben élő úgynevezett gábor roma közösségek saját, romani nyelvvel és nyelvhasználattal kapcsolatos nyelvi ideológiáit vizsgálja. Egy 20 hónapos antropológiai nyelvészeti terepmunka tapasztalatait és az annak során rögzített nyelvi adatokat dolgozza fel. Célja annak elemzése, hogy milyen kapcsolat van a nyelvi ideológiák és a társadalmi különbségtétel (társadalmi nem, „rang” stb.) más ideológiái között, és a nyelvi ideológiák hogyan járulnak hozzá a roma közösségeken belüli társadalmi különbségek és hierarchiák létrehozásához és magyarázatához. Az eddigi munka elsősorban két résztémára irányult.

1.1. *Dialektuson belüli variáció és társadalmi határok*

A kutatás célja annak elemzése, hogyan értelmezik a vizsgált közösségek tagjai a saját romani dialektusukon belüli változatosság egyes jelenségeit, és hogyan hasznosítják azt a saját etnikai csoportjukon és lokális közösségeiken belüli társadalmi különbségek és határok létrehozásában, magyarázatában. (Az eddigi eredményekről lásd: Szalai 2008). A kutatás során annak bemutatására is figyelmet fordítok, hogy milyen elméleti és módszertani tanulságokkal szolgálhat a dialektuson belüli változatossággal kapcsolatos beszélői ideológia vizsgálata a romani nyelvészeti és antropológiai, valamint a dialektológiai és a nyelvi változatosságot vizsgáló szociolingvisztikai kutatások számára.

1.2. *Átok, feltételes átok és társadalmi nem gábor roma közösségek nyelvi ideológiájában és gyakorlataiban*

A kutatás két, a romák közötti interakcióban gyakran használt diszkurzív forma: az átok és a feltételes átok funkciójával és használatával kapcsolatos nyelvi ideológiát vizsgálja. Az alábbi kérdésekre keres választ:

a) Milyen pragmatikai és társas funkciót töltenek be e diszkurzív formák a romák közötti interakcióban?

b) Milyen kapcsolat van a feltételesátok-formulák nyelvi formája, pragmatikai értéke és társadalmi jelentése között?

c) Hogyan hozzák létre és hogyan magyarázzák ezt a kapcsolatot a roma közösségek tagjai a nyelvi ideológia segítségével, és mi a szerepe ebben a társadalmi nemnek?

d) Az alapvetően pragmatikai célokat (viszonyulásjelzés, illokúcióserő-módosítás, például erősítés) szolgáló diszkurzív formák használata hogyan válik több tekintetben is társadalmi nemileg értelmezett nyelvi gyakorlattá?

Az eddigi eredményekről a doktori disszertáció számol be.

2. „Szakértői” ideológiák a romaniról

Az utóbbi években egyre több kutatás szentelt figyelmet annak a ténynek, hogy nemcsak valamely szociolingvisztikai mező „laikus” résztvevőinek, hanem a kutatóknak is vannak – implicit vagy explicit, tudatos vagy kevésbé tudatos – nyelvi ideológiái. Ezek a munkák azt vizsgálják, hogy a nyelvészek ideológiái (elméletei) hogyan befolyásol(hat)ják például egy nyelv/változat struktúrájának, más változatokkal való kapcsolatának leírását, a nyelv/változat státusát, valamint feltárják a nyelvi ideológiák által befolyásolt nyelvrepresentációk társadalmi hatásait. (Például hasznosításukat a gyarmatosító, nacionalista /Irvine és Gal 2000, Irvine 2001, Friedman 1997, Gal 2001a/, társadalmi nemi /Okamoto 2002, 2004/ diskurzusokban és társadalmi gyakorlatokban.)

2.1. Nyelvészeti deficit-teóriák a romaniról

A projekt Irvine és Gal (2000) elméletére támaszkodva nyelvi ideológiaként elemzi azt az 1970-es évek végére datálható nyelvész(et)i teóriát, amely a romani bizonyos színterekre jellemző korlátozott kommunikációs lehetőségeit nem a kisebbségi kétnyelvűségi helyzet sajátosságaival és a romani nyelvhasználatot a közösségi színtereken kívül is támogató nyelv-és oktatáspolitikai hiányával, hanem a nyelv belső forrásainak (például szókincsének) állítólagos szűkösségével magyarázza. Vizsgálja továbbá, hogy ez a deficit-teória hogyan hat(ott) a romani nyelvvel kapcsolatos laikus és intézményi diskurzusokra, és ezek a diskurzusok hogyan járulnak hozzá a közkeletűvé vált lingvicista elképzelések fenntartásához és újratermeléséhez. (Lásd például a romani nyelv könnyen tanulhatóságával kapcsolatos tévhiteteket, a nyelvtanfolyamok hirdetéseit, a nyelvvizsga körüli problémákat.) Az elemzés célja, hogy feltárja a lingvicizmus dinamikáját, és rámutasson arra, hogy a szakértői nyelvi ideológiák hogyan járulhatnak hozzá társadalmi csoportok közötti különbségek és hierarchiák létrehozásához.

2.2. Nyelvi ideológiák a statisztikai diskurzusban

A projekt e része azt vizsgálja, hogy a cigány kisebbség etnikai és nyelvi sokszínűségét hogyan, illetve hogyan nem jelenítik meg a népszámlálások és a cigány kisebbségre irányuló

reprezentatív szociológiai felmérések. Ezeket az adatfelvételeket az identitásokról zajló nyilvános diskurzus sajátos intézményi kontextusaként értelmezem. Amellett érvelek, hogy ezek az adatfelvételek olyan hatalmi technológiák (vö. Gal 1993; Urla 1993), amelyek nem pusztán regisztrálnak előzetesen létező identitásokat, hanem különböző technikák (például etnikai és nyelvi klasszifikáció) révén hatást gyakorolnak azok létrehozására és megjelenítésére is. A projekt a statisztikai adatok „megbízhatóságának” problémája helyett (lásd „statisztikai realizmus”) arra koncentrálna, hogy a nyelvi és etnikai klasszifikáció, és a nyelvvel kapcsolatos fogalmak meghatározása révén ezek az adatfelvételek hogyan strukturálják előre a nyelvi és a társadalmi valóságot, és milyen kapcsolatot feltételeznek, illetve hoznak létre nyelv és etnicitás között. Elemzi például azt, hogy az anyanyelv hogyan válik az etnikai hovatartozás ikonjává (szociológiai adatfelvételek), valamint bemutatja a cenzusok homogenizáló stratégiáit (például azt, hogy az elképzelt etnikai homogenitást hogyan vetítik ki a nyelvek közötti viszonyra, megkonstruálva ezzel a homogén „cigány nyelv” képét, egyúttal láthatatlanná téve a romani és beás nyelveket, valamint az e nyelveket beszélők csoportját is (vö. Kontra 2003). A kutatás eddigi eredményeiről lásd: Szalai 2006.

Hivatkozások:

- Friedman, Victor A. (1997), One Grammar, Three Lexicons: Ideological Overtones and Underpinnings in the Balkan Sprachbund. In: Singer, K. – Eggert, R. – Anderson, G. (szerk), *CLS 33: Papers from the Panels on Linguistic Ideologies in Contact, Universal Grammar, Parameters and Typology, The perception of Speech and other Acoustic Signals*. Chicago Linguistic Society, Chicago. 23–44.
- Gal, Susan (1993), Diversity and contestation in linguistic ideologies: German speakers in Hungary. *Language in Society* 22: 337–359.
- Gal, Susan (2001a), Linguistic Theories and National Images in Nineteenth-century Hungary. In: Gal, Susan – Woolard, K. (szerk), *Languages and Publics: The Making of Authority*. Manchester, St. Jerome. 30–45.
- Gal, Susan – Woolard, Kathryn (2001), (szerk), *Languages and Publics: The Making of Authority*. Manchester, St. Jerome.
- Irvine, Judith T. (2001a), The Family Romance of Colonial Linguistics: Gender and Family in Nineteenth-century Representation of African Languages. In: Gal, Susan – Woolard, Kathryn (szerk), *Languages and Publics: The Making of Authority*. Manchester, St. Jerome. 13–29.
- Irvine, Judith T. (2001b), „Style” as distinctiveness: the culture and ideology of linguistic differentiation. In: Eckert, Penelope – Ricford, John R. (szerk), *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge University Press, Cambridge. 21–43.
- Irvine, Judith T. – Gal, Susan (2000), Language Ideology and Linguistic Differentiation. In: Kroskrity, P. V. (szerk), *Regimes of Language. Ideologies, Politics, and Identities*. School of American Research Press, Santa Fe. 35–83.
- Joseph, John E. – Taylor, Talbot J. (1990), (szerk), *Ideologies of language*. New York, Routledge.
- Kontra Miklós (2003), Cigányaink, nyelveik és jogaik. *Kritika* (1): 24–26.
- Kroskrity, Paul V. (2000), (szerk), *Regimes of Language. Ideologies, Politics, and Identities*.

School of American Research Press, Santa Fe. 1–34

- Kroskrity, Paul V. (2004), Language Ideologies. In: Duranti, Alessandro (szerk), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Blackwell, Oxford. 496–517.
- Okamoto, Shigeko (2002), Ideology and Social Meanings: Rethinking the Relationship Between Language, Politeness, and Gender. In: Benor, S. – Rose, M. – Sharma, D. – Zhang, Q. (szerk), *Gendered Practices in Language*. CSLI Publications, Stanford. 91–113.
- Okamoto, Shigeko (2004), Ideology in Linguistic Practice and Analysis. Gender and Politeness in Japanese Revisited. In: Okamoto, Shigeko – Shibamoto Smith, Janet S. (szerk), *Japanese Language, Gender, and Ideology. Cultural Models and Real People*. Oxford University Press, Oxford. 38–56.
- Schieffelin, Bambi B. – Woolard, Kathryn A. – Kroskrity, Paul V. (1998), (szerk), *Language Ideologies. Practice and Theories*. Oxford University Press, New York/Oxford.
- Urla, Jacqueline (1993). Cultural politics in an Age of Statistics: Numbers, Nations, and the Making of Basque Identity. *American Ethnologist* 20 (4): 813-843.
- Verschueren, Jef (1999), *Language and Ideology. Selected Papers from the 6th International Pragmatics Conference. Vol. 1*. International Pragmatic Association, Antwerp.
- Woolard, Kathryn A (1998), Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry. In: Schieffelin, Bambi B. – Woolard, K. A. – Kroskrity, P. V. (szerk), *Language Ideologies. Practice and Theories*. Oxford University Press, New York/Oxford. 3–50.